

บทที่ 5

ปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

วัตถุประสงค์ในบทนี้เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน จาก 4 กรณีศึกษาโดยนำเสนอผลการวิเคราะห์เป็นรายการเพื่อเปรียบเทียบเครือข่ายการเรียนรู้ที่มีองค์กรชุมชนต่างกัน 2 แบบ และทำการสรุปรวมตามลำดับ

ตอนที่ 1 การวิเคราะห์ปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน

กรณีศึกษาที่ 1 เครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกลุ่มอัครเมืองน่าน

กรณีศึกษาที่ 2 เครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่ม

น้ำแม่วาง

กรณีศึกษาที่ 3 เครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ขององค์กรชุมชน

อนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่จัน-แม่สะลอง

กรณีศึกษาที่ 4 เครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ขององค์กรชุมชนบ้าน

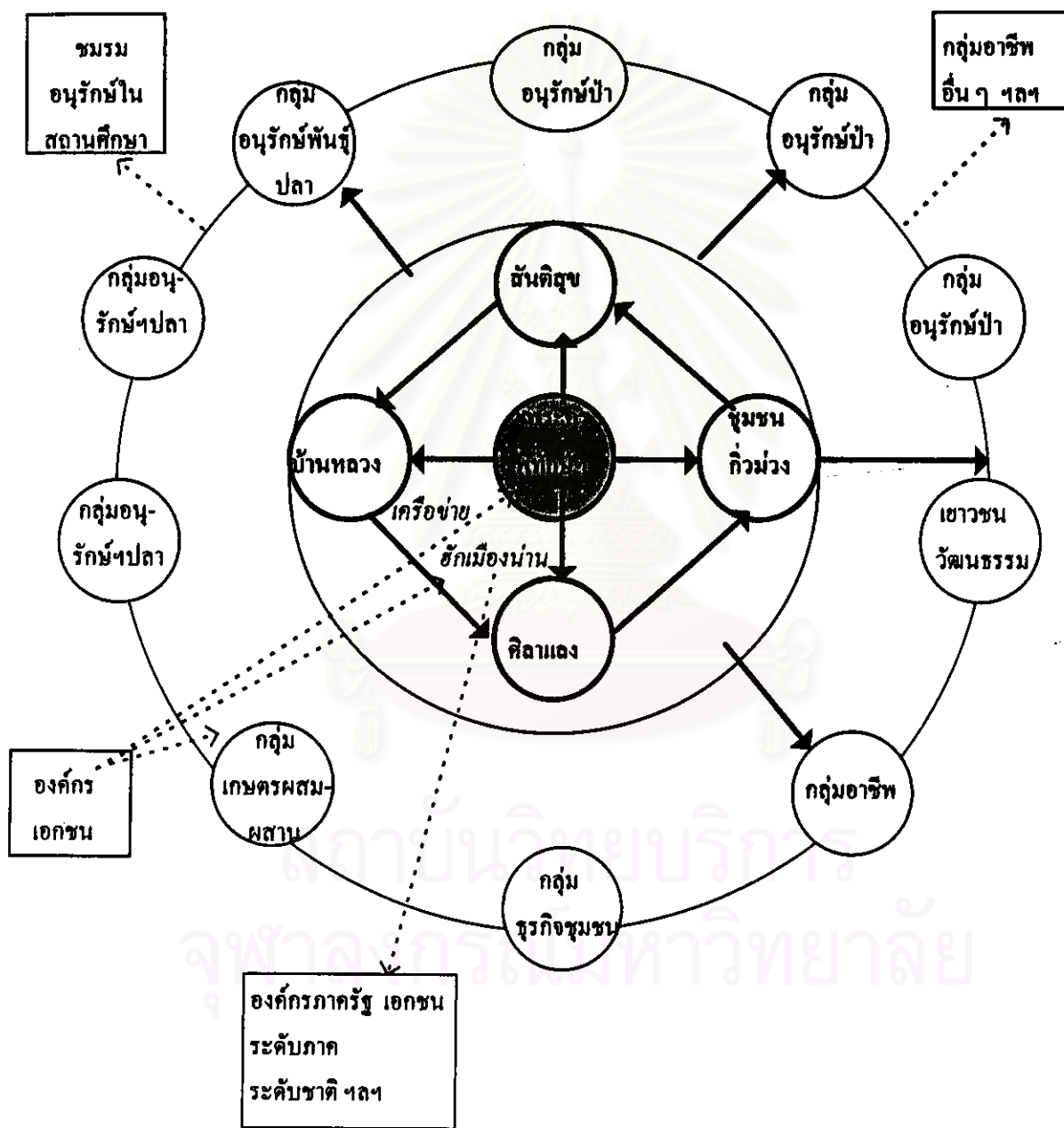
ปานอด

ตอนที่ 2 ปัจจัยร่วมและปัจจัยเฉพาะในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตอนที่ 1 การวิเคราะห์ปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

กรณีศึกษาที่ 1 เครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกลุ่มอัครเมืองน่าน

ภาพที่.....แสดงเครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มอัครเมืองน่าน

จากภาวะเสื่อมโทรมและการลดลงของพื้นที่ป่า ก่อให้เกิดภาวะแห้งแล้งและส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระทบต่อการเกษตรของชาวบ้าน และจังหวัดน่านในฐานะเป็นจังหวัดต้นน้ำน่าน จากปัญหาดังกล่าวข้างต้นข้อมเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งของการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหาดังกล่าว ประกอบกับการเล็งเห็นความสำคัญและภัยที่เกิดขึ้นจากการสูญเสียป่าและทรัพยากรธรรมชาติ จึงทำให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าขึ้นอย่างต่อเนื่อง และได้ขยายไปสู่พื้นที่อื่น ๆ ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่าง คนกับคน คนกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่มเพื่อหาทางออกในการแก้ปัญหา

เมื่อพิจารณากระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มอีกเมืองน่านแล้ว พบว่าปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้มีดังนี้

1. ผู้นำ ได้แก่พระครูพิทักษ์นันทคุณ ซึ่งเป็นที่เคารพศรัทธาของคนในจังหวัดน่าน เป็นผู้ที่มีริเริ่มและเล็งเห็นภัยจากเหตุการณ์และสถานการณ์การตัดไม้ทำลายป่า ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เข้าสู่วิกฤตการณ์ ในขณะที่สามเณรได้เริ่มมีบทบาทในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านกัวม่วง ถิ่นเกิดของตนเอง และต่อมา(เมื่อเป็นพระปลัดสงวน) ได้กลับมาอยู่วัดกัวม่วงจึงเริ่มต้นอย่างจริงจังในการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยการวางพื้นฐานด้านการพัฒนาคนอย่างต่อเนื่อง นั่นคือ การติดต่อศูนย์ศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดน่านมาเปิดสอนหนังสือในหมู่บ้าน และช่วยกิจกรรมอนุรักษ์ป่าหมู่บ้าน ซึ่งได้นำเอาคำสอนทางพระพุทธศาสนาและการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อ ความเคารพเรื่องผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ป่า เช่น พิธีกรรมบวชต้นไม้ ทอดผ้าป่ากล้าไม้ เป็นต้น จนบังเกิดผลแห่งความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านกัวม่วง

2. ประเด็นของประสบการณ์และความรู้ที่เป็นแกนกลางของการเรียนรู้ คือความรู้ในเรื่องพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่า เพื่อการฟื้นฟูและการจัดการป่าชุมชน เป็นจุดเปลี่ยนผ่านสำคัญและเชื่อมโยงไปสู่การเรียนรู้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับเกษตรกรรม เพราะการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพของชาวบ้านจากระบบการเกษตรแบบยังชีพเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การทำเกษตรเชิงพาณิชย์อย่างรวดเร็ว ทำให้ชาวบ้านปรับตัวเข้ากับระบบใหม่ไม่ทัน ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมาย อย่างไรก็ตาม เกษตรกรจำนวนหนึ่งได้พยายามแสวงหาทางออก คือ เกษตรกรรมทางเลือกเป็นการสวนกระแสความรู้ โดยความรู้ที่ได้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากประเด็นเกษตรกรรมทางเลือกแล้ว การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำตามลำน้ำน่านและลำน้ำแขนงสาขาต่าง ๆ เพื่อเป็นการฟื้นฟูและ

อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ รวมทั้งการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์พืชพื้นบ้าน เป็นประเด็นของประสบการณ์และความรู้ที่เกิดจาก “ป่า” สู่อำเภอ “ปลา” สู่อำเภอ “เกษตรกรรมทางเลือก” นั่นเอง

3. กระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนอาศัย

3.1 เวทีการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่อยู่ในชุมชน อยู่ในป่าของชุมชน อยู่ที่แปลงเกษตรกรรม อยู่ที่เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา และบ้านผู้นำกลุ่มอัครเมืองน่าน นักพัฒนาที่เป็นเครือข่ายและวงเสวนาที่มีการประกอบกิจกรรมร่วมกัน มีการวิเคราะห์ชุมชนเปรียบเทียบสถานการณ์และประสบการณ์ทั้งเก่าและใหม่ การนำเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการชุมชน การเกษตร ความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนธุรกิจชุมชน โดยได้ผลักดันโครงการและเผยแพร่แนวความคิดดังกล่าวจากระดับเครือข่ายในท้องถิ่นสู่ระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับชาติได้

3.2 กิจกรรมและแผนงานหรือระบบการจัดการ การจัดการในชุมชนที่เป็นสมาชิกเครือข่ายกลุ่มอัครเมืองน่านเป็นการจัดการที่ชัดเจน เข้าใจปัญหาของตนเอง และสามารถร่วมกันหาทางออกในการแก้ปัญหาของชุมชนตนเองได้ โดยกลุ่มอัครเมืองน่านเป็นศูนย์ประสานงานการเรียนรู้และแลกเปลี่ยน ให้ข้อเสนอแนะ มีการพัฒนาความร่วมมือระหว่างสมาชิกในเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง และเป็นรูปแบบที่ลงตัวชัดเจนและเหมาะสมกับชุมชนนั้น ๆ จนเป็นที่ประจักษ์ชัดแก่ชุมชนอื่น ๆ ถือเป็นแหล่งเรียนรู้ประสบการณ์ในการอนุรักษ์ป่าและการจัดการป่าชุมชน จนได้รับการยอมรับและเผยแพร่วิธีการดังกล่าวสู่ชุมชนอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง ในขณะเดียวกันพระครูพิทักษ์นันทคุณ ได้กระตุ้นจิตสำนึกของคนในชุมชนบ้านกั้วม่วงและสนับสนุนให้ช่วยกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนเพื่อหาทางแก้ไข หาแนวทางการประกอบอาชีพใหม่ เข้าใจต่อวิถีชีวิตแบบใหม่ วิถีการผลิตและวิถีความเชื่อหรือการปฏิบัติตนในฐานะคนที่ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น อยู่ร่วมกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติได้อย่างกลมกลืนและสมดุลต่อไป

3.3 ตัวแบบ (Model) ของการดำเนินงาน การเรียนรู้ที่เริ่มจากตัวบุคคลและขยายไปสู่กลุ่มและองค์กร จนมีวงสัมพันธ์กว้างขวางครอบคลุมพื้นที่จังหวัดน่าน ทำให้เครือข่ายมีตัวแบบที่เกิดจากประสบการณ์ภายในของเครือข่ายหลายตัวแบบที่บุคคลและองค์กรชุมชนดำเนินการอยู่แล้วซึ่งก็คือผู้นำด้านเทคนิคต่าง ๆ เช่น ตัวแบบการจัดการป่าชุมชนกั้วม่วง ป่าชุมชนศิลาแลง ป่าชุมชนบ้านหลวง ตัวแบบด้านเกษตรกรรมทางเลือก เช่น นายสวน แปงชัย อำเภอสันติสุข นายชูศักดิ์ หาดพรม อำเภอเมือง เป็นต้น ตัวแบบด้านอนุรักษ์พันธุ์ปลา ในหลายชุมชนเขตพื้นที่ อำเภอท่าวังผา ตัวแบบด้านธุรกิจชุมชน เช่น กลุ่มทอผ้าบ้านคอนชัย อำเภอปัว กลุ่มไม้กวาด กองทุนวัวที่ถ้ำตอง อำเภอเมือง กลุ่มออมทรัพย์ในหลายชุมชน เป็นต้น ตัวแบบต่าง ๆ เหล่านี้ คือ วัฏจักรของกิจกรรมการเรียนรู้ที่ชุมชนอื่น ๆ ในเครือข่ายได้เรียนรู้และเชื่อมโยงไปสู่ปฏิบัติการในการพัฒนาชุมชนของตนเอง ตัวแบบและกิจกรรมที่หลากหลายในเครือข่ายนี้ คือ

จุดเริ่มต้นของการพัฒนาระบบการจัดการจากฐาน การจัดการป่าชุมชนที่เป็นกิจกรรมแรก ๆ ของ เครือข่าย ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกิจกรรมอื่น ๆ เครือข่ายสามารถพัฒนาทิศทางที่มี องค์รวมของความรู้กำกับกับการดำเนินงานในทุกระดับของเครือข่าย

3.4 การเชื่อมประสาน องค์ประกอบสำคัญของการเรียนรู้ คือ คน ความรู้ ทรัพยากร และการจัดการที่เชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบเพื่อเสริมศักยภาพขององค์กร ชุมชนและทำให้ผู้นำมีบทบาทชัดเจน องค์กรกลางในการประสานงาน คือ กลุ่มอัครเมืองน่าน และ องค์กรอื่น ที่เข้ามาเกี่ยวข้องต่างมีบทบาทที่ชัดเจน คือผลจากการเชื่อมประสานองค์ประกอบสำคัญ ทั้ง 3 ประการ จนโครงการและกิจกรรมการเรียนรู้ของเครือข่าย มิได้เป็นการดำเนินงานโดยลำพัง แต่เป็นการดำเนินงานในรูปของความร่วมมือหลายฝ่าย เช่น

(1) ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยพัฒนาการเยอรมัน (Germany Development Service : GDS) ในการจัดการและตั้งสำนักงานของเครือข่ายในฐานะศูนย์ประสาน งาน

(2) ร่วมมือกับมูลนิธิวรรณพฤษในการปลูกป่า 50 ล้านต้น เพื่อเฉลิมพระเกียรติ

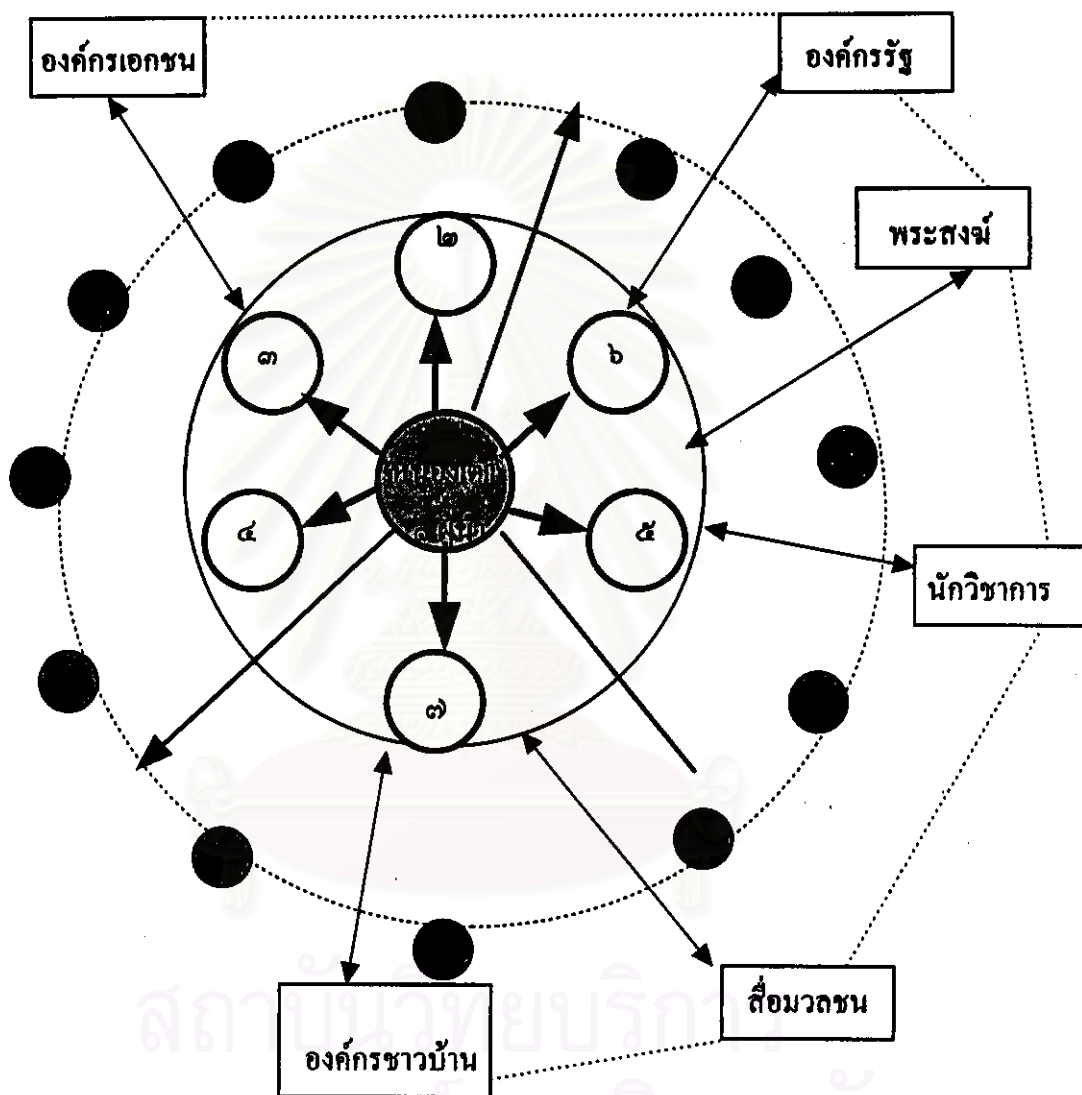
(3) ร่วมมือกันในโครงการอบรมเยาวชนรณรงค์สิ่งแวดล้อม ระหว่างอัครเมืองน่าน กับ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม

(4) เป็นตัวแทนของเครือข่าย จนเกิด เครือข่าย “อัคร..... ” ของท้องถิ่นต่าง ๆ ขึ้นในพื้นที่หลายจังหวัดภาคเหนือ

(5) มีบทบาทสำคัญในเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ และการจัดเวทีสิ่งแวดล้อมแห่งชาติทุกปี

เครือข่ายกลุ่มอัครเมืองน่าน จึงเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ที่มีการจัด ความสัมพันธ์ของคน องค์กร ชัดโยงกันอย่างเหนียวแน่น มีแกนกลางของความรู้ที่มีรากฐานของ ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่เชื่อมประสานองค์ประกอบและฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้ ทุกระดับ

กรณีศึกษาที่ 2 เครื่องข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกลุ่มอนุรักษ์ดุ่มน้ำแม่วาง

ภาพที่ เครื่องข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ดุ่มน้ำแม่วาง

การตระหนักถึงปัญหาทรัพยากรป่าไม้ของผู้นำชุมชนบ้านหนองเต่าเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการสร้างเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์ป่าในพื้นที่ดุ่มน้ำแม่วาง กิ่งอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ โดยอาศัยภูมิปัญญาปกาอะจือในการรักษาป่า ถ่ายทอดจากคนสู่คน คนสู่กลุ่ม และกลุ่มสู่กลุ่ม กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ดังกล่าวมีปัจจัยสำคัญดังต่อไปนี้

1. ผู้นำ ได้แก่ พ่อหลวงจอนิ โอโดซา ซึ่งเป็นชาวปกากะญอ ที่ได้รับการยอมรับจากชนเผ่าต่าง ๆ เป็นผู้ที่มีริเริ่มและเล็งเห็นภัยจากเหตุการณ์และสถานการณ์การตัดไม้ทำลายป่า และการสูญหายไปของวัฒนธรรมปกากะญอ จึงได้ริเริ่มฟื้นฟูภูมิปัญญาปกากะญอขึ้นมา และใช้เป็นฐานในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ต่าง ๆ ในชุมชน การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้เริ่มต้นจากคนในครอบครัวไปสู่ชุมชน และสู่เครือข่ายในวงกว้าง ดังนั้นรูปแบบการสร้างเครือข่ายที่ผู้นำใช้จึงเป็นแบบคนกับคนไปสู่คนกับกลุ่ม และกลุ่มกับกลุ่ม ความเชื่อปกากะญอที่สำคัญต่อการสร้างเครือข่าย ได้แก่ ความเชื่อเรื่อง ต่า ที ต่า เต๊ะ เรื่องบระ ความเชื่อว่าคนทั้งโลกเป็นพี่น้องกัน ความเชื่อเหล่านี้ถูกตีความในเชิงสร้างสรรค์และเชื่อมเครือข่ายของคนทั้งเผ่าเดียวกันและชนต่างเผ่าเข้าไว้ด้วยกัน จนขณะนี้มืองค์กรเอกชนเข้ามาร่วมดำเนินงานแล้วขยายไปสู่ 46 หมู่บ้าน จนกระทั่งมีเครือข่ายจากสังคมภายนอกซึ่งประกอบด้วย พระสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ เอกชน องค์กรชาวบ้าน นักวิชาการ และสื่อมวลชนเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าดุ่มน้ำแม่วาง กิ่งอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ และสามารถขยายแนวคิดไปสู่สังคมระดับชาติและนานาชาติ

2. ความรู้ ประเด็นของประสบการณ์และความรู้ที่เป็นแกนกลางของการเรียนรู้คือ ความรู้เรื่องภูมิปัญญาและวัฒนธรรมปกากะญอ ซึ่งมีวิถีชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติ ไม่ทำลายความสมดุลของระบบนิเวศน์ ความรู้เหล่านี้ที่ พ่อหลวงจอนิ โอโดซา ได้จัดทำขึ้นเป็นหลักสูตรปกากะญอ สอนเด็กและเยาวชนปกากะญอควบคู่กับการเรียนในระบบโรงเรียน ดังนั้นฐานความรู้ในการเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ของคนปกากะญอจึงอยู่บนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. กระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในสังคมปกากะญอนั้น ใช้ธรรมชาติเป็นห้องเรียน เช่น การเรียนรู้ถึงวิธีการอนุรักษ์ป่า โดยลงมือปฏิบัติกิจกรรมทำแนวกันไฟ การปลูกเพาะต้นกล้า เป็นต้น ซึ่งวิธีการถ่ายทอดความรู้นี้ พ่อหลวงจอนิ โอโดซา จะเน้นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกับการขยายแนวคิด ทั้งโดยการรับเชิญเป็นวิทยากร สร้างหลักสูตรการฝึกปฏิบัติและร่วมผลักดันนโยบาย

4. กิจกรรมและแผนงานหรือระบบการจัดการ การจัดการในชุมชนมืองค์กรชุมชนที่เป็นชาวปกากะญอที่เข้มแข็ง ภายใต้ชื่อองค์กรชุมชนอนุรักษ์ดุ่มน้ำแม่วาง ดำเนินกิจกรรมพัฒนาร่วมกับสมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย (ศ.ว.ท.) ได้ใช้การศึกษาหลักสูตรปกากะญอเป็นแกนในการปลูกจิตสำนึกปกากะญอให้กับคนรุ่นใหม่ เพื่อให้เกิดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในการทำงาน

5. ตัวแบบ (Model) การเรียนรู้ที่เริ่มจากตัวบุคคลและขยายไปสู่กลุ่มและองค์กร จนมีวงสัมพันธ์กว้างขวางครอบคลุมพื้นที่ดุ่มน้ำแม่วาง ทำให้เครือข่ายมีตัวแบบที่เกิดจากประสบการณ์ภายในของเครือข่าย ในกรณีองค์กรชุมชนอนุรักษ์ดุ่มน้ำแม่วาง ตัวแบบรุ่นใหม่ที่มี

ปรากฏ ได้แก่ ผู้นำกลุ่มเยาวชนทั้งหญิงและชาย ซึ่งเป็นบุตรของพ่อหลวงจอนิ โอโดเซา เป็นกลุ่มที่หนุนเสริมการทำงานของพ่อหลวงจอนิ โอโดเซา ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน

6. การเชื่อมประสาน เริ่มจากกระบวนการที่ผู้นำชายแนวคิดสู่คนใกล้ชิดก่อน แล้วขยายวงออกไปเรื่อย ๆ ในระยะแรก การขยายเครือข่ายการอนุรักษ์ป่ายึดหลักชาติพันธุ์ การเผยแพร่แนวคิดด้วยการติดต่อ พูดคุยกันในหมู่เครือญาติ ต่อมาได้ข้อสรุปว่า ชาวบ้านหนองเต่าหมู่บ้านเดียวไม่สามารถรักษาป่าไว้ได้ จนในที่สุดแนวคิดนี้ได้รับการยอมรับจากชุมชนใกล้เคียง ต่อมาได้มีองค์กรเอกชนเข้ามาร่วมดำเนินงานและช่วยประสานงานการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ผู้คนต่างเผ่า และประยุกต์ใช้โอกาสสำคัญ กล่าวคือ วโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์เป็นปีที่ 50 ทำกิจกรรมใหญ่คือ การบวชป่า 50 ล้านต้น และการสร้างเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ การประชุมสัมมนา การศึกษาดูงาน นับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอันหนึ่ง และก่อให้เกิดความสำเร็จของกระบวนการสร้างเครือข่าย

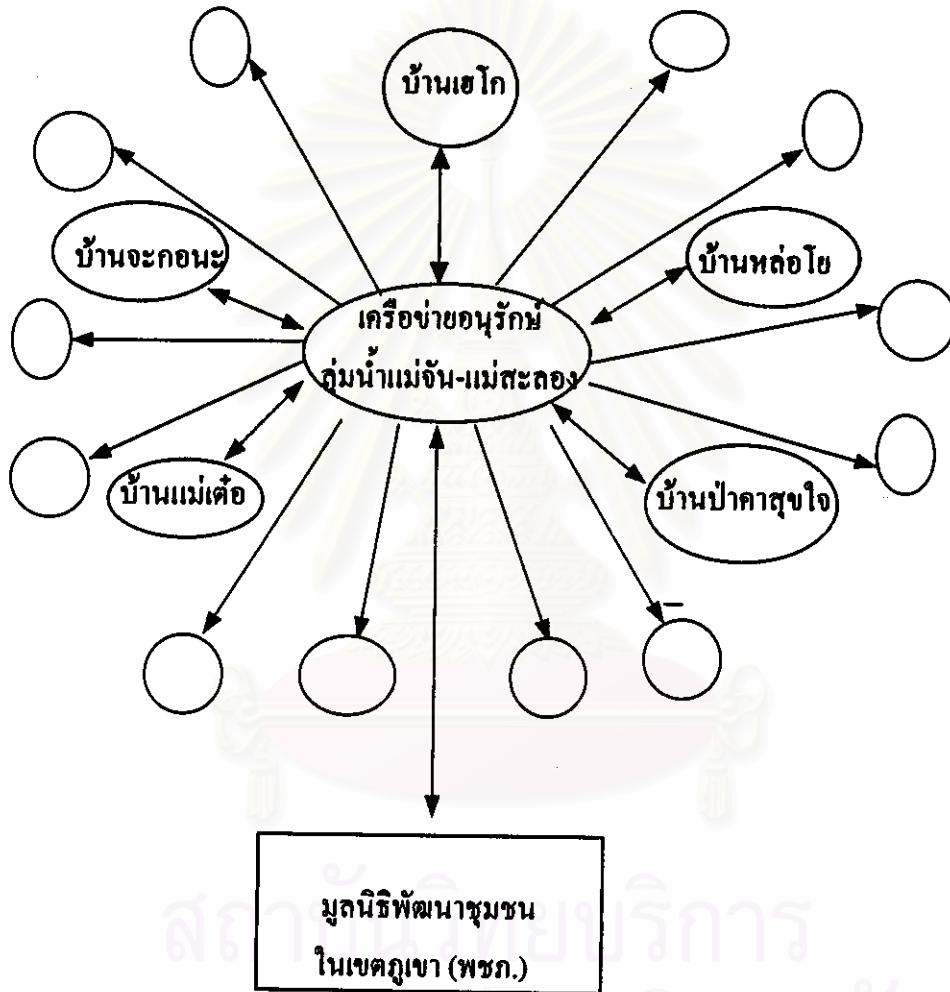
ปัจจุบันเครือข่ายที่พ่อหลวงจอนิ โอโดเซา เป็นผู้นำมีดังนี้

- (1) ระดับหมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านหนองเต่า
- (2) ระดับเครือข่ายหมู่บ้านแม่วางตอนบน ภาวที่สำคัญคือ ผู้นำกับองค์กรชาวบ้าน ขยายสู่หมู่บ้าน ใกล้เคียง 7 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านห้วยเกียง บ้านโป่งน้อยเก่า บ้านโป่งน้อยใหม่ บ้านห้วยยาว บ้านโป่งลมแรง บ้านป่ากล้วย
- (3) ระดับเครือข่ายหมู่บ้านแม่วาง มีคณะกรรมการเครือข่ายหมู่บ้านแม่วาง 46 หมู่บ้าน
- (4) ระดับกลุ่ม/องค์กร มีฝ่ายสงฆ์ ฝ่ายราชการ ฝ่ายองค์กรชาวบ้าน ฝ่ายนักวิชาการ ฝ่ายองค์กรเอกชน ฝ่ายธุรกิจ ฝ่ายสื่อมวลชน เข้ามาร่วมกิจกรรมกัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรณีศึกษาที่ 3 เครื่องมือการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ขององค์กรชุมชนอนุรักษ์กลุ่มน้ำแม่จัน-แม่สะลอง

ภาพที่ แสดงเครือข่ายการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนอนุรักษ์กลุ่มน้ำแม่จัน-แม่สะลอง

เครือข่ายอนุรักษ์กลุ่มน้ำแม่จัน-แม่สะลอง เกิดจากบทบาทขององค์กรเอกชน เข้าไปกระตุ้น ผู้นำชุมชน 5 ชุมชน ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ความรู้ของชุมชนชาวเขาเผ่าอาข่า (อีโก้) เผ่าลีซอ และเผ่ามูเซอ (ลาฮู) ผนวกกับความรู้จากภายนอกชุมชนที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่บริเวณกลุ่มน้ำ

จนเกิดเครือข่ายการอนุรักษ์ถ่มน้ำทั้ง 2 แห่งแล้วขยายตัวออกไปสู่ชุมชนอื่นๆ ในบริเวณใกล้เคียง ซึ่งมีปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ดังนี้

1. ผู้นำ กลุ่มผู้นำที่สำคัญที่เข้าไปในพื้นที่ถ่มน้ำแม่จัน-แม่สะลองนี้ คือคุณเดือนใจ ศิเทศน์ เลขาธิการมูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา (พชก.) เข้าไปในช่วงปี พ.ศ.2529 จนถึงปัจจุบัน โดยร่วมมือกับศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงราย และผู้นำชุมชนใน 5 ชุมชน ในระยะแรกคือ หมู่บ้านแม่เต๋อ อยู่ต้นน้ำแม่สะลอง บ้านป่าคาสุขใจ บ้านหล่อย บ้านเฮโก และบ้านจะกอนะ อยู่ต้นน้ำแม่จัน โดยมีนายจะกอ แอแตะ ชาวเขาเผ่ามูเซอหรือลาหู่ ผู้ใหญ่บ้านจะกอนะ เป็นผู้นำชาวเขาผู้มีความสำคัญในการประสานความรู้ ความเข้าใจระหว่าง ภูมิปัญญาภายในของชาวเขาผสมผสานกับภูมิปัญญาใหม่จากภายนอกชุมชนที่เข้าไปถ่ายทอดสู่ชาวเขาทั้ง 5 หมู่บ้านในระยะเริ่มแรก และเชื่อมโยงต่อเนื่องไปสู่ผู้นำคนอื่นๆ ในแต่ละหมู่บ้านในบริเวณรอบๆ เขตต้นน้ำทั้ง 2 ถ่มน้ำ

2. ความรู้ ประเด็นกระบวนการเรียนรู้ประสบการณ์และถ่ายทอดภูมิปัญญา คุณเดือนใจ ศิเทศน์ เริ่มงานในชุมชนเขตภูเขาในพื้นที่เป้าหมาย โดยกิจกรรมการสอนหนังสือไทย ให้แก่เด็ก พัฒนาเด็กให้เป็นครู แล้วขยายการศึกษาแก่เด็กและผู้ใหญ่ในหมู่บ้านแม่เต๋อและขยายไปจนครบทั้ง 5 หมู่บ้าน

หลักสูตรการเรียนการสอน เป็นการสอนโดยอาศัยการศึกษานอกโรงเรียน ผสมผสานกับอาชีพการเกษตรบนที่สูงในความเชื่อแบบดั้งเดิมที่คนต้องอยู่กับป่า และป่าเป็นเพื่อนกับคน เชื่อมโยงภูมิปัญญาของชนเผ่าลีซอ อาข่า และลาหู่ ให้เป็นการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ให้คงอยู่ได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดีในรูปของการศึกษาเรียนรู้เรื่องการปลูกป่า ปลูกพืชไร่เชิงเขาที่เรียกว่าการเกษตรยั่งยืน คือมีความสัมพันธ์ระหว่างการเกษตรกับธรรมชาติป่าเขาต้นน้ำแม่จัน และต้นน้ำแม่สะลอง การอนุรักษ์พันธุ์พืช การกักน้ำ การเกษตรแบบผสมผสานการทำนา การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เปลี่ยนแปลงจากการใช้ที่ดินแบบเลื่อนลอยเป็นการใช้ที่ดินแบบหมุนเวียน โดยส่งเสริมการปลูกไม้ผลที่เหมาะสมกับพื้นที่ การผลิต การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร กิจกรรมการออมทรัพย์ กองทุนหมุนเวียน การผลิตหัตถกรรม บริการข่าวสารข้อมูล ด้านสาธารณสุขและอื่นๆ

3. กระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนส่วนใหญ่อาศัยเวทีการเรียนรู้เวทีของผู้นำชาวบ้านในพื้นที่ต้นน้ำแม่จัน-แม่สะลอง เป็นการรวมกลุ่มเครือข่าย 2 ระดับ คือ เครือข่ายชั้นแรก ได้แก่ ผู้นำชุมชนและเกษตรกร 5 หมู่บ้านแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วิเคราะห์ปัญหา แก้ไขปัญหาแล้วขยายเวทีไปสู่เครือข่ายภายนอก สถานการณ์ปัจจุบัน เช่น ปัญหาการจำกัดที่ดิน

ของทางราชการ ไม่ให้ใช้ที่ดินแบบเลื่อนลอย ปัญหาผลผลิตลดลง ปัญหาดินเสื่อมสภาพ ปัญหาเรื่องสัญชาติ ปัญหาเรื่องแหล่งน้ำไม่เพียงพอในฤดูแล้ง ปัญหารายได้ตกต่ำเฉลี่ยต่ำที่สุด ปัญหาสุขภาพอนามัย ปัญหายาเสพติด ปัญหาการขาดแคลนแหล่งอาหาร เป็นต้น

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้ขยายไปสู่คนนอกชุมชน เครือข่าย โดยมีคุณเดือนใจ ตีเทศน์ ในฐานะผู้แทนองค์กรเอกชนเป็นผู้ประสานงาน และจะกอแอะและ ผู้นำเครือข่ายเป็นคนเชื่อมโยง การศึกษาดูงานนอกพื้นที่ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้ในประเทศไทยสู่เครือข่ายภูมิปัญญาระดับชาติ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ) อีกทั้งการเดินทางไปดูงานการเกษตรแบบยั่งยืนในประเทศฟิลิปปินส์ เป็นต้น นำความรู้ภูมิปัญญาจากภายนอกเครือข่ายมาสู่เครือข่ายภายใน แลกเปลี่ยน วิเคราะห์ จนตกผลึกเป็นภูมิปัญญาที่สามารถนำไปใช้ในเครือข่ายอย่างเหมาะสม

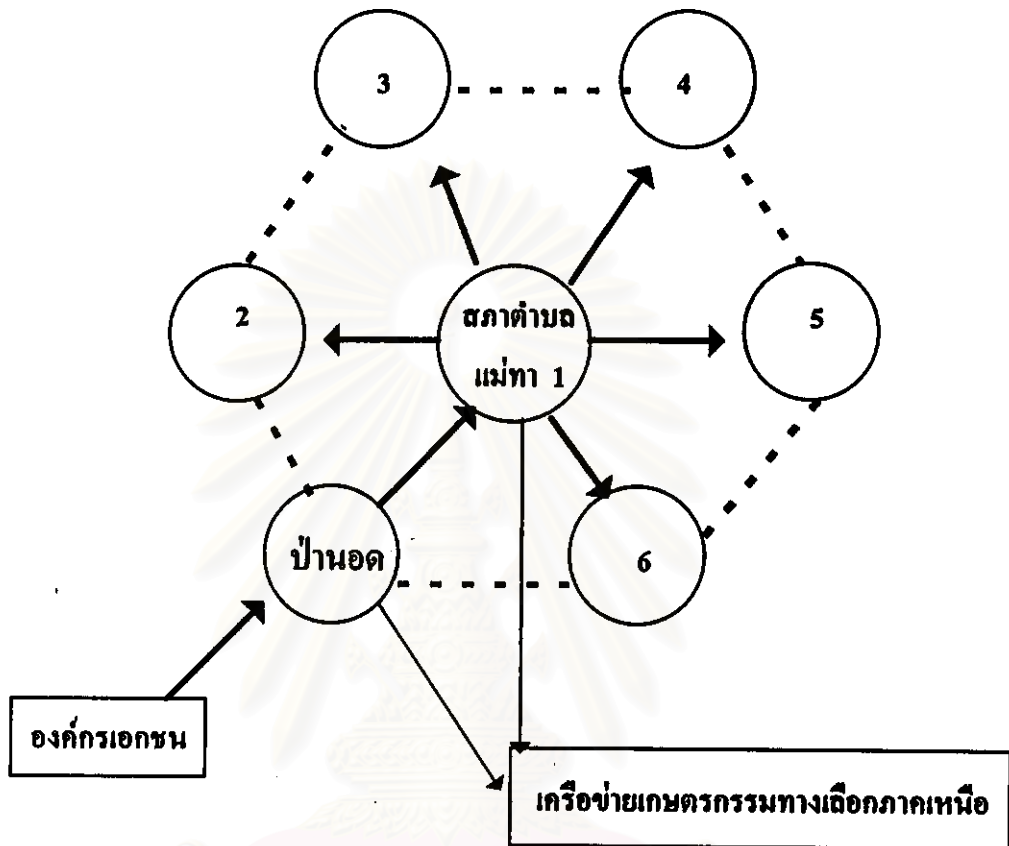
4. กิจกรรมและการจัดการ กิจกรรมหลักของเครือข่าย เป็นการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่หลากหลายร่วมกัน เช่น โครงการสร้างเรือนเพาะชำ การจัดกิจกรรมแต่ละครั้งจะมีคุณเดือนใจ ตีเทศน์ หรือคุณจุฑามาศ ราชประสิทธิ์ หรือบุคคลอื่นๆ ของมูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา (พชภ.) เป็นผู้ประสานงานและอำนวยความสะดวก ถ่ายทอดประสบการณ์ในเรื่องที่เกี่ยวกับกิจกรรมนั้น

5. ตัวแบบ (Model) เป็นการเรียนรู้จากคนนอกชุมชนที่มาจากผู้แทนองค์กรเอกชน ถ่ายทอดไปสู่ผู้นำองค์กรชุมชนชาวเขาในเครือข่ายคั้นน้ำแม่จัน-แม่สะลอง จนเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ภายใน 5 หมู่บ้าน ขยายไปสู่เครือข่ายรอบนอกในหมู่บ้านอื่นๆ ต่อไป

6. การเชื่อมประสาน องค์ประกอบสำคัญในการเชื่อมประสาน คือ คน ความรู้ และทรัพยากรของท้องถิ่นในเครือข่ายประสานเข้าด้วยกัน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดภูมิปัญญาทั้งภูมิปัญญาภายในเครือข่ายและภูมิปัญญาภายนอกเครือข่ายอย่างเหมาะสมกับสภาพของพื้นที่ โดยมีองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องสนับสนุน เช่น

- 6.1 โครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคงพื้นที่แม่ฟ้าหลวง-แม่จัน
- 6.2 ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงราย
- 6.3 สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดเชียงราย
- 6.4 ศูนย์วิจัยพืชสวนเชียงราย
- 6.5 สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงราย/ศูนย์ส่งเสริมการเกษตรที่สูงคอยดุง
- 6.6 สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดเชียงราย
- 6.7 สำนักงานประมงจังหวัดเชียงราย
- 6.8 วิทยาลัยเทคนิคเชียงราย

กรณีศึกษาที่ 4 เครื่องช่วยการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ขององค์กรชุมชนบ้าน

ภาพที่ เครื่องช่วยการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนบ้านบ้านอด

การตกผลึกประสบการณ์เป็นความรู้ใหม่ ของชาวบ้านและชุมชนบ้านอด จากประสบการณ์ของชาวบ้านบางคนในชุมชน คือเงื่อนไขสำคัญของการเปลี่ยนผ่านจากวิถีการเรียนรู้หนึ่งสู่อีกวิถีหนึ่ง กระบวนการดังกล่าวเริ่มต้นจากบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน ในฐานะที่เข้าไปกระตุ้นให้กลุ่มชาวบ้านเกิดการสรุปประสบการณ์การเข้าร่วมกับระบบเศรษฐกิจใหม่และการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่เกี่ยวพันเอาชีวิตของชาวบ้านเข้ากับระบบใหญ่ ผลกระทบที่เกิดต่อวิถีชีวิตของตนเองและชุมชน เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้ที่ขยายผลจากคนสู่กลุ่ม และคนสู่คน กระบวนการสร้างเครื่องช่วยการเรียนรู้ดังกล่าวมีปัจจัยสำคัญดังต่อไปนี้

1. ผู้นำ คือ กลุ่มคนรุ่นแรกที่ตระหนักชัดและเข้าใจความจริงที่เกิดขึ้นกับตนเองและชาวบ้านคนอื่น ๆ คนกลุ่มแรกนี้ ประกอบด้วย พ่อจ่ารัส ผัดตูป อ้ายประพัฒน์ อภัยมูล อ้ายไสว ปัญญาใหญ่ และผู้นำทางพิธีกรรมในความเชื่อเรื่อง “ผีขุนน้ำ” ของชุมชน ผู้นำกลุ่มนี้มี

บทบาทในฐานะ “ผู้นำทางความคิด” ซึ่งหมายถึงการเรียนรู้ใหม่ เข้าใจใหม่ ต่อวิถีชีวิต วิถีการผลิต และวิถีทางความเชื่อหรือการปฏิบัติต่อธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและการผลิตของตนเองและชุมชน ในขณะเดียวกัน ผู้นำกลุ่มนี้เรียนรู้และนำความคิดและวิธีการทางการเกษตรและการปฏิบัติต่อธรรมชาติรูปแบบใหม่ ๆ เข้ามาสู่ชุมชน การแปรความคิดเกษตรกรรมทางเลือกไปสู่รูปธรรม คือ การปฏิบัติให้เห็นเชิงประจักษ์ที่ทำให้ชาวบ้านคนอื่น ๆ ในชุมชนเห็นชัดเจนในทางเลือกใหม่ ความรู้ใหม่และวิธีการใหม่ คนกลุ่มนี้จึงดำรงฐานะของ “ผู้นำทางเทคนิค” ของชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย

ผู้นำอีกท่านหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการคือ กำนันตำบลแม่ทา ซึ่งกล่าวได้ว่า นอกเหนือจากการเป็นผู้นำทางความคิด คือเห็นด้วยกับทางเลือกใหม่ที่ปรากฏในชุมชน ป่านอกแล้ว ในทางปฏิบัติยังเป็น “ผู้นำทางด้านจัดการ” ของชุมชน โดยตำแหน่งที่ดำรงอยู่ กระตุ้นและผลักดันให้ความคิดและกระบวนการเรียนรู้ใหม่นี้ขยายผลออกจากชุมชนป่านอกไปสู่อีก 5 ชุมชนที่เหลือของตำบลแม่ทา จนเกิดเป็นเครือข่ายระดับตำบลขึ้น มีสภาตำบลเป็นองค์กรจัดการหลักของการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ และการสนับสนุนกิจกรรมด้านเกษตรกรรมทางเลือกและการอนุรักษ์ธรรมชาติที่เกี่ยวข้อง

2. ความรู้ ประเด็นของประสบการณ์และความรู้ที่เป็นแกนกลางของการเรียนรู้ คือ เกษตรกรรมทางเลือก บทเรียนซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนผ่านสำคัญและเชื่อมโยงไปสู่การเรียนรู้ ในประเด็นธรรมชาติแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม และประเด็นของการรักษาสุขภาพอันเกิดจากผลกระทบของเกษตรกรรมสมัยใหม่ ประเด็นการเรียนรู้นี้แยกออกเป็นความรู้สองกระแส คือ ด้านหนึ่งเรียนรู้จากภูมิปัญญาเดิมของชุมชน โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์ ข้อห้ามต่าง ๆ ที่ไม่พึงปฏิบัติต่อธรรมชาติ อันเป็นความรู้หรือภูมิปัญญาเดิมที่ชุมชนมีอยู่ และอีกด้านหนึ่งคือการเรียนรู้ประสบการณ์และความรู้ใหม่ที่ชุมชนไม่ได้มีอยู่เดิม โดยวิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น ๆ ท้องถิ่นอื่น ๆ ผ่านการดูงาน และการประชุมสัมมนาตามโอกาสที่เปิดให้

และเมื่อกิจกรรมขยายตัวไปสู่การทำ เกษตรกรรมทางเลือกในเชิงธุรกิจ ประเด็นธุรกิจทางเลือกหรือที่เรียกว่าธุรกิจชุมชน จึงเป็นประเด็นใหม่ของการเรียนรู้ ซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และต่อเนื่องกันกับประเด็นพื้นฐานคือ เกษตรกรรมและสิ่งแวดล้อมเดิม ไม่มีความแปลกแยกแตกต่างกันในวิถีของการเรียนรู้

3. กระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนส่วนใหญ่อาศัยเวทีการเรียนรู้ กล่าวคือ เวทีการเรียนรู้ที่อยู่ใน แปลงเกษตรกรรมและของผู้นำกลุ่มแรก และวงสนทนา ที่มี การวิเคราะห์เปรียบเทียบประสบการณ์เก่า-ใหม่ การนำเสนอหลักคิดใหม่ทางการเกษตร มีเวทีแบบ

สภาพตำบล ซึ่งเป็นเวทีทางการในการนำเสนอให้กับชาวบ้านคนอื่นในชุมชน และชาวบ้านในชุมชนอื่น และที่สำคัญที่สุด คือ เป็นเวทีที่มีความชอบธรรมในการผลักดันนโยบายใหม่ต่อการทำการเกษตรและการอนุรักษ์ธรรมชาติ จนถึงระดับกว้างกว่าเครือข่ายในท้องถิ่น คือ การเชื่อมประสานกับเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ อันเป็นเวทีการเรียนรู้ที่ขอบเขตของความรู้และประสบการณ์สัมพันธ์ในระดับชาติได้โดยตรง

4. กิจกรรมและแผนงาน หรือ ระบบการจัดการ แม้ว่าในระดับชุมชนจะยังไม่เห็นการจัดการที่ชัดเจนนัก แต่ระดับองค์กรชุมชนจะเห็นเป็นรูปเป็นร่างเฉพาะที่ชุมชนป่านอก ในกรณีของชุมชนอื่น ๆ มีสภาพตำบลเป็นแม่บทของการจัดการ แต่เครือข่ายการเรียนรู้เริ่มพัฒนาระบบการจัดการของตนเองได้ ดูได้จาก

(1) มีองค์กรเอกชนช่วยในการประสานงานวงกว้าง ทั้งทางด้านเกษตรกรรม สิ่งแวดล้อม และธุรกิจชุมชน

(2) มีสภาพตำบลดำเนินการด้านแผนระดับตำบล ในการประสานงานกับหน่วยงานด้านป่าไม้ในกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน ตลอดจนถึงกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานรัฐ เช่นกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กองทุนยา เป็นต้น

(3) มีองค์กรจัดการทางด้านธุรกิจ คือ กรีนเน็ต ช่วยประสานและดำเนินการในระดับกว้าง เพื่อพัฒนาการตลาดให้กับเครือข่าย

5. ตัวแบบ (Model) ของการดำเนินงาน การเรียนรู้ที่เริ่มจากคนและขยายไปสู่ชุมชนป่านอก จนเกิดกลุ่มเกิดองค์กรชุมชน มีการนำตัวแบบการพัฒนาเกษตรกรรมทางเลือก การจัดการด้านการตลาดจากชุมชนอื่นเข้ามา จนเกิดองค์กรชุมชนต้นแบบของเครือข่ายขึ้นที่ชุมชนป่านอก ซึ่งมีกิจกรรมหลายด้าน เช่น กองทุนการตลาด-แปรรูป กองทุนกล้าไม้ กองทุนสวัสดิการร้านค้า การปลูกผักปลอดสารพิษ เป็นต้น กิจกรรมรูปธรรมที่หลากหลาย คือบทเริ่มต้นของการจัดการ ที่แตกแขนงออกมาจากรากฐานความคิดเดียวกัน คือ เกษตรกรรมทางเลือกใหม่ กิจกรรมเหล่านี้จึงแวดล้อมประเด็นหลักของการเรียนรู้ สร้างการเรียนรู้ด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาตนเองของเครือข่าย ความหลากหลายที่เป็นอยู่จึงมีทิศทาง ไม่กระจัดกระจาย จึงเป็นคุณลักษณะที่ดีของตัวแบบในการดำเนินงาน หรือตัวแบบขององค์กรชุมชนที่มีอิสระในการเรียนรู้และปฏิบัติการทั้งปวง

6. การเชื่อมประสาน องค์กรประกอบสำคัญของการเรียนรู้ คือ คน ความรู้ และทรัพยากร เข้าด้วยกัน อย่างเป็นระบบ ผู้นำมีบทบาทชัดเจน องค์กรที่เข้ามาเกี่ยวข้องมีบทบาทชัดเจน สามารถประสานรับการสนับสนุนจากภายนอก ทั้งหน่วยงานรัฐและองค์กรเอกชน ใน

กิจกรรมทุกด้านที่องค์กรชุมชนและเครือข่ายตัดสินใจดำเนินการภายในชุมชน และเครือข่ายของตนเอง เครือข่ายจึงได้รับการสนับสนุนและมีบทบาทในหลายระดับ เช่น

- (1) ได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ภายใต้อโครงการชุมชนวัฒนธรรม
- (2) มีบทบาทในการยกร่างกฎหมาย พระราชบัญญัติป่าชุมชน และได้รับการยอมรับให้เป็นพื้นที่รุ่นแรกในการจัดการป่าชุมชน
- (3) ได้รับการยอมรับจากชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือให้เป็นตัวแบบหนึ่งในการจัดการทรัพยากร โดยองค์กรชุมชน และเกษตรกรรมปลอดภัย
- (4) เป็นสมาชิกที่มีบทบาทสำคัญในเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ

เครือข่ายตำบลแม่ทาจึงเป็นเครือข่ายที่ไม่ได้ดำเนินการโดยลำพัง แต่เป็นส่วนหนึ่งที่ มีบทบาทในกระบวนการของเกษตรกรรมทางเลือกและ การจัดการทรัพยากรของพื้นที่ภาคเหนือ คือผลสำเร็จของการเชื่อมประสาน คน ความรู้และทรัพยากร ที่ชุมชนมีอยู่ให้แสดงบทบาทในการพัฒนา และมีผลต่อเนื่องต่อการเรียนรู้ใหม่ ๆ ในบริบทที่กว้างกว่าท้องถิ่นของตนเอง

ตอนที่ 2 ปัจจัยร่วมและปัจจัยเฉพาะในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

จากการวิเคราะห์ปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในทั้ง 4 กรณี พบว่ามีปัจจัยร่วมและปัจจัยเฉพาะดังนี้

1. ปัจจัยร่วม

1.1 ผู้นำ ผลจากการศึกษาทั้ง 4 กรณีพบว่า ในทุกกรณีผู้นำจะเป็นผู้ที่ชาวบ้านศรัทธา มีความมุ่งมั่นในการแก้ปัญหา เป็นแกนในการสืบสานและประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการกับปัญหาทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน แม้ว่าการได้ผู้นำจะมีที่มาแตกต่างกัน คือ พื้นที่ลุ่มน้ำแม่จัน-แม่สลอง และพื้นที่ชุมชนบ้านป่าอนคั้น ผู้นำได้มาจากการเข้าไปส่งเสริมขององค์กรภายนอก ไปกระตุ้นให้ปรากฏตัวผู้นำขึ้นในชุมชน ส่วนในพื้นที่จังหวัดน่าน และพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วาง ผู้นำเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติจากภายใน แต่ทั้ง 4 กรณีจำเป็นต้องอาศัยผู้นำในการดำเนินการแก้ไขปัญหาทรัพยากรป่าไม้ โดยการปรับเปลี่ยนวิธีคิด วิธีปฏิบัติ โดยอาศัยความรู้และคุณค่าทางวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ในชุมชนกับความรู้แบบใหม่หรือภูมิปัญญาใหม่ในสัดส่วนที่แตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่

1.2 การมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง การดำเนินงานของผู้นำทั้ง 4 กรณีนั้น มีทิศทางสร้างองค์กรชุมชนให้เข้มแข็งทั้งสิ้น กล่าวคือ การดำเนินงานมุ่งเน้นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจนเกิดกิจกรรมการเรียนรู้ในเรื่องต่างๆที่เป็นทางออกของชุมชน เช่น กรณีกลุ่มอัยเมื่องน่าน ที่มีทางออกของปัญหาหลากหลาย เช่น การอนุรักษ์ป่า การอนุรักษ์พันธุ์ปลา การทำเกษตรผสมผสานและการทำอาชีพเชิงอนุรักษ์ต่างๆ เป็นต้น ในขณะที่บางพื้นที่มีกิจกรรมที่เด่นชัดเพียงกิจกรรมเดียวซึ่งขยายผลในวงกว้างมาก เช่น ชุมชนป่านอกกับการปลูกผักปลอดสารพิษ เป็นต้น แต่ทั้ง 4 กรณีนั้นไม่ว่าจะมีกิจกรรมทางออกอย่างไร กิจกรรมทางออกเหล่านั้นก็จะเป็นเวทีในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชน เกิดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง

1.3 กิจกรรมการเรียนรู้ ในทุกกรณีดังกล่าวแล้ว พบว่า กิจกรรมการเรียนรู้ไม่จำเป็นต้องมีกิจกรรมเดียว เช่น ในเครือข่ายอัยเมื่องน่านมีหลายกิจกรรม (กิจกรรมการอนุรักษ์ป่า อนุรักษ์ปลา เกษตรผสมผสาน ฯลฯ) ในขณะที่ชุมชนป่านอกมีกิจกรรมหลักเพียง 1 กิจกรรม คือ เกษตรปลอดสารพิษ แต่จากการศึกษาพัฒนาการของการเกิดเครือข่ายแต่ละแห่งพบว่า กิจกรรมการเรียนรู้มีแนวโน้มจะขยายตัวได้ทั้งในเชิงพื้นที่ คือ การขยายพื้นที่ดำเนินกิจกรรมเดียวกันออกไปยังพื้นที่อื่นๆ เช่น กิจกรรมการปลูกผักปลอดสารพิษ จากชุมชนป่านอกไปสู่หมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่โดยรอบ โดยผ่านทางสภาตำบลกับการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ข้ามกิจกรรม เช่น จากกิจกรรมอนุรักษ์ป่าไปสู่การอนุรักษ์พันธุ์ปลา และการทำเกษตรผสมผสานในกรณีของอัยเมื่องน่าน เป็นต้น โดยอาศัยเวทีการเรียนรู้ร่วมกันด้วยการใช้พิธีกรรมเป็นตัวสื่อ เช่น การสืบชะตาป่า การสืบชะตาแม่น้ำ เป็นต้น

2. ปัจจัยเฉพาะ

2.1 วิธีการได้ผู้นำ จาก 4 กรณีศึกษา พบว่า การได้มาซึ่งผู้นำมี 2 ทาง คือ

(1) ผู้นำที่เกิดตามธรรมชาติ เช่น พ่อหลวงจอนิ โอโคเฮ และพระครูพิทักษ์นันทคุณ ซึ่งบุคคลทั้งสองท่านนี้มีศักยภาพสูงทั้งสามด้าน คือ เป็นทั้งผู้นำทางปัญญา ผู้นำด้านเทคนิค และผู้นำด้านการจัดการ ดังนั้นเมื่อเกิดวิกฤตขึ้นในชุมชน บุคคลทั้งสองก็พร้อมที่จะเข้ามาแก้ไขปัญหา เพราะ ผู้นำทั้งสองเป็นศูนย์รวมใจ รวมพลังของชุมชน

(2) ผู้นำที่สร้างขึ้นใหม่ เช่น กำนันอนันต์ ดวงแก้วเรือน นายไสว ปัญญาใหญ่ อ้ายประพัฒน์ อภัยมูล พ่อจาร์ต ศักตูป นายจะกอ แอแตะ เหล่านี้เกิดหลังจากหน่วยงานเอกชนเข้าไปดำเนินงานพัฒนา บุคคลดังกล่าวมักมีคุณสมบัติเป็นผู้นำในด้านใดด้านหนึ่งอยู่แล้ว แต่ไม่ครบทั้งสามด้าน เช่น พื้นที่ชุมชนป่านอก มีกำนันอนันต์ ดวงแก้วเรือน เป็นผู้นำด้านการ

จัดการและสามารถเป็นผู้นำด้านความคิดได้ด้วย แต่ไม่ใช่ผู้นำด้านเทคนิค การดำเนินงานขององค์กรเอกชนภายใต้ โครงการพัฒนาองค์กรชุมชนได้เข้าไปเสริมศักยภาพผู้นำชุดแรก ได้แก่ พ่อจอร์จ ผัดตูป นายไสว ปัญญาใหญ่ และอ้ายประพัฒน์ อภัยมุล ซึ่งได้นำความรู้ภายนอกเข้าไปผสมผสานกับความรู้ประสบการณ์เดิมของชุมชน เกิดเป็นการทำเกษตรเชิงอนุรักษ์และที่โดดเด่น คือ การทำผักปลอดสารพิษ ซึ่งทำให้ชุมชนมีผู้นำครบทั้งสามด้าน คือ ผู้นำด้านปัญญา ผู้นำด้านเทคนิค และผู้นำด้านการจัดการ การขยายผลสู่พื้นที่อื่นเกิดจากการที่ก้านอนันต์ ดวงแก้วเรือน ได้นำเรื่องการทำเกษตรปลอดสารพิษบรรจุไว้ในแผนของสภาตำบล จึงทำให้เกิดการขยายผลไปสู่พื้นที่อื่น ๆ ครอบรอบ

2.2 สัดส่วนการผสมผสานระหว่างวิทยาการสมัยใหม่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น จากการศึกษาทั้ง 4 กรณี พบว่า กรณีของชัยเมืองน่านและกรณีหมู่บ้านม่วง องค์กรความรู้ที่ใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อยู่บนฐานของภูมิปัญญาเดิมเป็นส่วนใหญ่ การปรับประยุกต์เข้ากับความรู้ภายนอกเป็นเพียงการขยายฐานจากภูมิปัญญาเดิม ในขณะที่อีก 2 กรณี ได้แก่ พื้นที่หมู่บ้านแม่จัน-แม่สลอง และพื้นที่ชุมชนป่าอนันต์ ความรู้ภายนอกได้ถูกนำเข้าไปสู่ชุมชนและพัฒนากระบวนการคิด ความเชื่อ ให้สอดคล้องกับความรู้ภายนอก อาจกล่าวได้ว่า ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนเป็นความรู้จากภายนอกเป็นส่วนใหญ่ และความรู้จากภายนอกเป็นตัวดึงให้เกิดการค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นมา ผสานกับความรู้ภายนอก

ส่วนปัจจัยประกอบอื่น ๆ ของเครือข่ายการเรียนรู้ทั้ง 4 กรณี คือ ประเด็นของความรู้ที่เป็นแกนกลาง ระบบการจัดการ แผนงานและการประเมิน การเชื่อมประสานกับทุกส่วน และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง การพัฒนาตัวแบบของการเรียนรู้ เป็นต้น คือองค์ประกอบที่อยู่แวดล้อมคุณลักษณะรวมทั้ง 4 ประการ คือ ผู้นำ องค์กรชุมชน และกิจกรรมการเรียนรู้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย